

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3\(43\)-185-194](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-3(43)-185-194)

УДК 330.5:355.01(477.51)

JEL Classification: R11; R58; H12; O18

Ольга Мстиславівна Руденко

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри менеджменту та адміністрування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: olhamrudenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2807-1957>**Леонід Михайлович Ірха**

помічник ректора з економічних питань та стратегічного розвитку

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: leonidirha1977@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-5009-626X>**Денис Павлович Кузьков**

фахівець 3 категорії

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: deniskuzkov92@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-9424-480X>**ПРИКОРДОННІ ГРОМАДИ ЧЕРНІГІВЩИНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР**

У статті проаналізовано соціально-економічний стан прикордонних територіальних громад Чернігівської області в умовах війни. Визначено основні проблеми їхнього розвитку: скорочення трудових ресурсів, демографічне старіння, дефіцит місцевих бюджетів та руйнування інфраструктури. Наголошено на втраті лісового господарства як головного бюджетоутворюючого сектора та зростанні залежності громад від державної підтримки й міжнародної допомоги. Обґрунтовано необхідність розроблення комплексної програми підтримки прикордонних громад, що передбачатиме податкові пільги, грантове фінансування, розвиток соціальної та безпекової інфраструктури.

Ключові слова: прикордонні громади; трудові ресурси; місцеві бюджети; міжнародна допомога; комплексна підтримка громад.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 5.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна в умовах війни опинилась у кризовій ситуації, коли державні та місцеві органи влади повинні швидко переорієнтуватись і зосередитись на нових викликах, пов'язаних із підвищенням обороноздатності держави, та одночасно підтримувати повноцінне життєве середовище для громадян на всій території країни.

Досить гостро такі завдання постали перед органами місцевого самоврядування на прифронтових/прикордонних територіях країни. Територіальні громади прикордоння Чернігівщини, як і вся країна, зосередила ресурси на головному завданні – збереження держави, але на відміну від «тилових» саме для прикордонних громад загострилися міграційні процеси та постійне пошкодження інфраструктури через обстріл території. Функціонування територіальних громад в умовах війни є новим та малодослідженим напрямом, який має стати тенденцією до щорічних змін.

Через військову агресію російської федерації місцеві бюджети прикордонних громад мають значний дефіцит. За таких умов виникла потреба в поглибленому вивченні обставин, у яких опинились громади, викликів та їхніх наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Функціонування територіальних громад стало предметом вивчення багатьох науковців, таких як: В. Савченко, О. Західна, І. Пирога, А. Миколук, О. Батанова, Я. Павлович-Сенета, О. Єрмішев, О. Бацилєва, Т. Кученко, М. Баймуратова, Л. Бориславський, П. Біленчук, І. Грицяк, О. Євтушенко, Н. Камінська, В. Кампо та інші.

Метою статті є вивчення соціально-економічного стану, у якому опинились прикордонні територіальні громади Чернігівської області, їхньої спроможності функціонувати в умовах воєнного стану, а також визначення шляхів підтримки громад у воєнний час і відбудови в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. На півночі України Чернігівська область має державний кордон з російською федерацією довжиною 225 кілометрів. Фактично після проведення у 2020 році адміністративно-територіальної реформи на кордоні з країною-агресором опинились Корюківський та Новгород-Сіверський райони, до складу яких зокрема ввійшло п'ять прикордонних громад: Городнянська, Сновська, Корюківська, Семенівська та Новгород-Сіверська. Загальна площа п'яти громад становить 6500 км² з населенням 86 тис. осіб, які проживають у 339 населених пунктах.

Ці громади займають унікальне геополітичне становище (рис. 1), але не мають від цього жодних вигід, навпаки – труднощі і проблеми. Для пострадянського періоду для них значний негативний вплив мали обставини пов'язані з розірванням господарських зв'язків, а сьогодні бойові дії на кордоні, що охоплюють майже всю територію громад.

Рис. 1. Карта Чернігівської області

Мета адміністративно-територіальної реформи – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Зрештою, утворення конкурентоспроможних громад, які маючи повноцінні економічні важелі через формування бездефіцитного місцевого бюджету, удосконалюють існуючу інфраструктуру, розвивають її та надають комплекс необхідних послуг для забезпечення життєдіяльності населення.

З натхненням та завищеними очікуваннями місцеві еліти сприйняли ініціативу такої реформи. На місцях існувала непохитна думка, що «центр» постійно не звертає уваги на провінційні віддалені від столиці регіони та, крім того, системно зменшує повноваження органів місцевого самоврядування, оскільки на початку 2020 року місцеві ради фактично не мали впливу на діяльність не лише територіальних органів влади (поліцію, податкову, митницю тощо), а навіть на суб'єкти державного сектору економіки (лісгоспи, Укрзалізницю, торф заводи тощо). Призначення та звільнення керівників перелічених державних підприємств та установ, які здійснювали свою діяльність у межах певної адміністративної території, відбувалось без урахування позицій місцевих рад та не були їм фактично підзвітні.

Тому реформа, яка передбачала передачу функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам місцевого самоврядування, була сприйнята на місцях з великою надією. Однак, як показав час, такі очікування були досить завищені.

Створення лише трирівневої системи адміністративно-територіального устрою країни (область, район, громада) та часткова передача функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам місцевого самоврядування є недостатньо для функціонування спроможної громади.

На думку автора, конкурентоспроможна громада щонайменше повинна опиратись на три головні ресурси: бездефіцитний місцевий бюджет, трудові ресурси та розвинену інфраструктуру.

На перший погляд, на початку реформи новоутворені громади мали необхідний потенціал, оскільки здебільшого громади півночі Чернігівщини формувались майже в адміністративних кордонах колишніх районів, а отже, колишні районні центри (нині адміністративні центри громад) мали необхідну інфраструктуру (територіальні органи соціального захисту, внутрішніх справ, пенсійного та соціальних фондів, мережу закладів освіти та охорони здоров'я, комунальне господарство і т. ін.), мали кадрові ресурси з досвідом роботи в органах влади, центрах надання адміністративних послуг, фінансового управління тощо.

Місцеві еліти були переконані, що залишилось вирішити лише одну проблему – збалансування місцевого бюджету за видатками та доходами.

Теоретично така позиція мала право на життя, але виключно в теорії. На практиці по жодній із трьох складових (трудова ресурси, бюджет та інфраструктура) у північних прикордонних громадах відсутня критична наповнюваність і самостійно громади вирішити їх не зможі. Ці проблеми, звісно, загострились у сучасних умовах війни, і без спеціальної державної програми та залучення ресурсів закордонних донорів її не вирішити.

Щоб переконатись у справедливості такої теорії, необхідно дослідити всі три складові в динаміці з часів після Другої світової війни до сьогодення.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ

Трудові ресурси громад формує економічно активне населення, тобто населення віком 15-70 років, яке забезпечує пропозицію робочої сили.

До початку війни щільність населення прикордонних громад становила 13,2 особи на 1 км², при 33,7 особи по Чернігівській області загалом та 74 осіб по країні.

Сільське населення громад почало зменшуватись уже після 1950 року. У післявоєнні часи громади стали постачальником трудових ресурсів для індустріальних гігантів, що зводились у Донбасі, Запоріжжі та Придніпров'ї.

Пізніше у 70-80-ті роки значне зменшення населення відбулось унаслідок його високої міграції за межі області, зокрема у м. Київ та Сумську область. Як приклад, швидкий промисловий розвиток м. Шостки Сумської області спричинив масовий виїзд молоді із сіл Новгород-Сіверської та Семенівської громад. Це призвело до знелюднення цієї території Чернігівщини [1].

Загострились міграційні процеси з початком повномасштабного вторгнення з боку агресора, адже наступ 24 лютого 2024 року російських військ здійснювався через Семенівську та Новгород-Сіверську громади. Фактично в період активних бойових дій на Чернігівщині в лютому – квітні 2022 року прикордонні громади внаслідок підризу мостів через річку Десна були відрізані від логістичних шляхів постачання товарів. На сьогодні ситуація змінилась, але новим викликом є фактичне утворення лінії фронту на державному кордоні з країною-агресором, а це 225 кілометрів. Території прикордонних громад перебувають під постійними ворожими обстрілами.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

"Росія – терорист. Продовжує обстрілювати, продовжує руйнувати цивільну інфраструктуру, продовжує вбивати та калічити жителів Чернігівщини. На сьогодні ми вже маємо за ці неповні три місяці понад три тисяч приходів. На жаль, внаслідок цих обстрілів ми маємо двох загиблих і чотирьох поранених цивільних осіб. Це вже протягом 2024 року, переважно страждають громади та населені пункти Новгород-Сіверського району, частково — Корюківського та Чернігівського районів", — повідомив для ЗМІ начальник Чернігівської обласної військової адміністрації В'ячеслав Чаус.

Яскраво проілюстровано сучасний стан міграції і скорочення населення у звіті міського голови Семенівської міської територіальної громади за 2023 рік, у громади яка на піку проведення реформи 2020 році тобто у довоєнний час мала загальну чисельність 16350 осіб.

«...У 2023 році народилось 45 дітей, померло 285 осіб.

Орієнтовно в громаді станом на 01.01.2024 р. мешкає близько 9400 осіб, з них: у місті орієнтовно – 5700, в сільській місцевості – 3700.

Фактично повністю евакуйовані села: Тимоновичі, Медведівка, Янжулівка.

Продовжується міграція населення з прикордонних населених пунктів і з самої центральної садиби у зв'язку з погіршенням стану безпечного середовища у 2023 році.

За 2 роки війни від ворожих обстрілів та мін загинуло 14 цивільних мешканців громади...» [2].

У північних громадах упродовж досліджуваного періоду зберігалася регресивна модель вікової структури населення, що характеризується високою питомою вагою осіб старших вікових груп. Частка населення пенсійного віку перевищує 29 % загальної чисельності, що свідчить про демографічне старіння та є максимальним значенням по країні.

Характерною ознакою демографічної ситуації в громадах у довоєнний період є падіння народжуваності та швидке зростання смертності (табл. 1).

Таблиця 1

Народжуваність, смертність та природний приріст (скорочення) населення
Чернігівської області

Рік	Кількість живонароджених			Кількість померлих			Природний приріст, скорочення (-) населення		
	міська та сільська місцевість	міська місцевість	сільська місцевість	міська та сільська місцевість	міська місцевість	сільська місцевість	міська та сільська місцевість	міська місцевість	сільська місцевість
2000	8818	5217	3601	25185	10706	14479	-16367	-5489	-10878
2010	10091	6577	3514	21644	9936	11708	-11553	-3359	-8194
2015	9104	6110	2994	19957	9635	10322	-10853	-3525	-7328
2020	5925	3956	1969	19519	10684	8835	-13594	-6728	-6866
2021	5338	3665	1673	21275	11908	9367	-15937	-8243	-7694
2022				...	...	...		...	...
На 1000 наявного населення									
2000	6,9	7,1	6,8	19,8	14,5	27,3	-12,9	-7,4	-20,5
2010	9,1	9,5	8,5	19,6	14,4	28,3	-10,5	-4,9	-19,8
2015	8,7	9,0	8,0	19,0	14,2	27,7	-10,3	-5,2	-19,7
2020	6,0	6,1	5,8	19,8	16,5	26,1	-13,8	-10,4	-20,3
2021	5,5	5,7	5,1	22,0	18,7	28,4	-16,5	-13,0	-23,3
2022			...	...	...	...		...	

Джерело: [3].

Прикордонні громади Чернігівщини, на яких відсутні підприємства атомної енергетики, підприємства з видобутку та переробки уранових руд, мають складну радіаційну ситуацію, яка виникла здебільшого внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. До зон радіоактивного забруднення віднесені населені пункти трьох районів Чернігівської області, до яких зокрема входять Новгород-Сіверська, Корюківська та Семенівські громади. У цих громадах найгірша ситуація щодо забруднення сільськогосподарських угідь за рівнем забруднення цезієм-137 та стронцієм-90. Всім громадам, що належать до постраждалих від катастрофи на ЧАЕС, притаманний високий рівень захворюваності на онкологічні захворювання як дорослих, так і дітей [4].

За таких умов демографічна криза в прикордонних громадах півночі Чернігівщини лише посилюється.

ІНФРАСТРУКТУРА та БЮДЖЕТ

Прикордонні громади півночі Чернігівщини розташовані в географічній зоні Полісся на площі 6500 км². Земельний фонд складають дерново-підзолисті та сірі лісові ґрунти, які бідні на гумус та елементи живлення, тобто для яких характерний понижений рівень природної родючості. За таких умов ведення сільського господарства у громадах, а саме рослинництва постійно програє конкуренцію іншим регіонам країни.

Крім того, за обережними прогнозами від 5 до 20 % земель громад уже є непридатними для господарювання через замінювання, обстріли, улаштування фортифікаційних споруд та інші наслідки бойових дій.

Мінімально безпечна територія для ведення будь-якої діяльності (без урахування інтенсивності бойових дій) становить понад 15 км, тобто поза зоною ураження артилерійських снарядів середньої дальності.

Таким чином, понад 50 % території громад перебувають у зоні ризику.

За таких умов немає сенсу очікувати на пожвавлення місцевої економіки та відповідно функціонування спроможних громад у прикордонні Чернігівщини.

У довоєнні часи флагманом регіональної економіки була лісова галузь. Лісовий фонд громад становить понад 45 % загальної площі, що є найвищим показником в області (20,9 %) та більше середнього по країні (15,9 %).

На перший погляд, беззаперечною конкурентною перевагою прикордонних громад є значна лісистість території. Помірне та невиснажливе лісокористування десятиліттями давало ліквідну, експортноорієнтовану готову продукцію – лісоматеріали. На території громад здійснювали діяльність п'ять потужних лісгосподарських підприємств державної форми власності та стільки ж комунальної.

Лісові господарства та переробні підприємства запроваджували сучасні технології лісозаготівлі й переробки лісоматеріалів, що значно знизило виробничу собівартість готової продукції та підвищило конкурентоспроможність місцевих підприємств.

Лише за десять останніх років лісгоспами було запроваджено електронний облік деревини, відеоспостереження за лісовим масивом, на лісосіках заявили харвестери (сучасна лісозаготівельна техніка, яка виконує декілька операцій). Решта техніки, що застосовувалась на заготівлі та транспортуванні лісу, була швидко дообладнана гідрозахватами. Усі ці заходи значно підвищили продуктивність праці, і водночас зменшили загальногосподарські витрати, трудомісткість та енергозатратність виробничого процесу в лісовій галузі регіону.

Продукція лісової галузі мала стабільний попит у країнах Європи, Азії та Китаю. Підприємства отримували на рахунки іноземну валюту, бюджети всіх рівнів мали значні надходження від податків та зборів, а місцеве населення громад було залучено до всіх процесів, які відбувались у лісовій галузі, що значно покращило зайнятість у громадах.

Проте постійні зміни в законодавстві, каскадні трансформації в управлінні та структурі лісової галузі, а згодом і війна фактично відкинула розвинену галузь на десятиліття назад.

На початку агресії російської федерації 2014 року галузь була повністю позбавлена державної підтримки на охорону і захист лісів, що можновладці пояснили економією коштів. У результаті витратне навантаження було збільшено саме для місцевих виробників.

Згодом у квітні 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді. У результаті відбулося суттєве скорочення валютних надходжень до місцевих підприємств наслідком чого є значне зниження дохідної частини бюджетів територіальних громад. Приватний бізнес відреагував на такі законодавчі новації та переніс свої переробні потужності з прикордонних громад сходу у західні регіони країни, тобто ближче до кордонів із країнами Європи.

Також за останні п'ять років було внесено зміни до Податкового кодексу України, якими було передбачено запровадження земельного податку на лісові землі та збільшення ставки ренти за спеціальне використання лісових ресурсів. Проте такі зміни на практиці замість збільшення бюджетів громад у підсумку призвели до збільшення податкового навантаження на лісгоспи, оскільки місцеві бюджети одночасно позбавлялись частини дотації вирівнювання, яка надходила у вигляді трансферту з Державного бюджету України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2022 № 1003 «Деякі питання реформування управління лісової галузі» прийнято рішення про утворення державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» шляхом злиття спеціалізованих державних лісгосподарських підприємств, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів. Внаслідок такого Урядового рішення п'ять лісгоспів громад втратили статус юридичної особи, відбулося значне скорочення адміністративного персоналу, було повністю ліквідовано підрозділи переробки деревини та відбулося скорочення працівників.

Значно погіршилась ситуація з повномасштабним вторгненням агресора. Лісові масиви постійно піддаються обстрілам, виникають пожежі та знищуються лісові багатства. На значній частині ведення лісового господарства неможливе ще в перспективі декількох років.

У підсумку лісова галузь перестала бути драйвером в економіці громад та лідером у наповненні місцевих бюджетів, а населення втратило багато робочих місць.

Постає питання, як виживають громади сьогодні, адже в довоєнні часи лівову частку бюджетів формували надходження від податку з доходів працівників та плата за землю.

Яскраво динаміку змін дохідної частини продемонстровано у звіті голови Семенівської міської територіальної громади за 2023 рік.

«...Основним надходженням у структурі доходів загального фонду бюджету є податок на доходи фізичних осіб, що становить 68,3 % показника власних надходжень. Невиконання плану обумовлено прийняттям 08.11.2023 року Верховною Радою Закону України "Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України". З бюджету міської ТГ вилучено 5576,8 тис. грн податку на доходи фізичних осіб із грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу, що сплачуються податковими агентами...» [2].

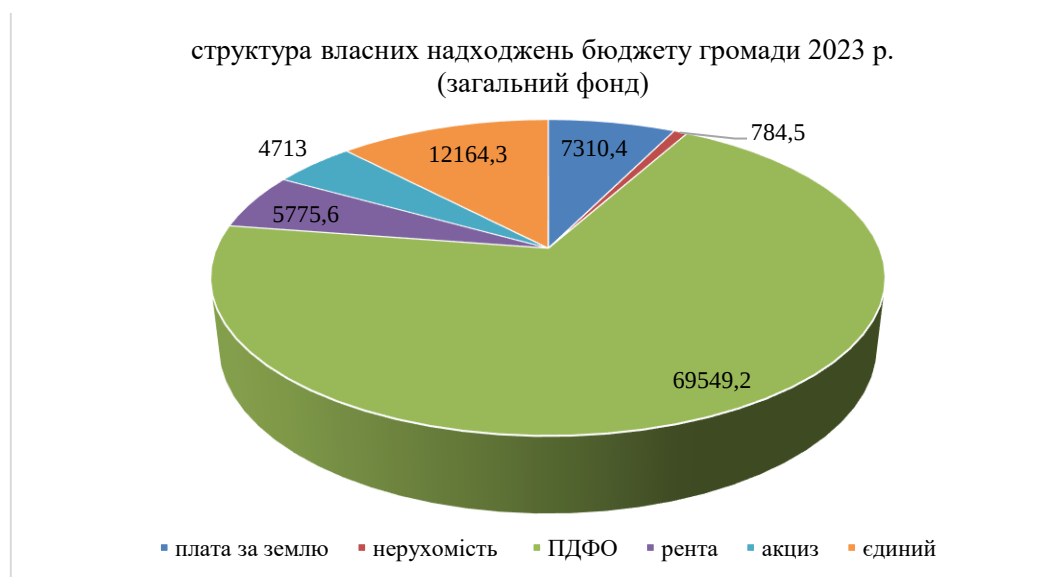

Рис. 2. Структура власних надходжень бюджету Семенівської громади за 2023 рік
Джерело: [2].

Зрозуміло, що у 2024-2025 роках ситуація з адмініструванням ПДФО в місцеві бюджети громад ще погіршиться, оскільки із грошового утримання «силовиків» утриманий податок у поточному році не надійде взагалі.

Навіть до зазначених законодавчих змін ситуація щодо адміністрування ПДФО вже була невтішна, адже основними платниками податку були не працівники суб'єктів господарювання (лісове та сільське господарство, промисловість, торгівля тощо), а працівники, які працювали в бюджетній сфері (силові та правоохоронні органи, заклади освіти та охорони здоров'я тощо).

Фактично здійснюється перерозподіл бюджетних коштів із видаткової частини бюджету на оплату праці з подальшим утриманням 18 % податку та зарахування його в дохід цього ж місцевого бюджету.

Такий стан призведе до швидкого «вимивання» потенціалу бюджетів.

У підсумку не розвиток, а виключно виживання. Зрозуміло і те, що без спеціальних загальнодержавних програм та підтримки міжнародних донорів покращити стан справ прикордонних (прифронтових) громад практично неможливо.

Якщо зануритись в історію відносин громад та держави, то ще за радянських часів розроблялись перспективні програми, комплексні й генеральні плани розвитку міст поліських районів тощо, але виконання їх так і не відбулось, оскільки вони не мали фінансового наповнення.

У роки незалежності України вітчизняними науковцями здійснювалось аналітичне дослідження соціально-економічного стану цих регіонів, метою якого було встановити фактори, що будуть сприяти синергетичному ефекту соціально-економічного зростання північних регіонів країни та подальшій розробці проекту створення економічного району «Північ».

Водночас виконавчими органами влади розроблялись програма «Полісся», програми першочергових заходів щодо поліпшення екологічного стану, розвитку лісогосподарського і лісопромислового комплексу, розвитку меліорації земель, реформування, стабілізації та розвитку агропромислового виробництва, заходи з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту громадян [1].

Проте оскільки зазначені програми мали загальнодержавний фокус, то ресурси виявилися фактично розпорошеними, що унеможливило досягнення очікуваного ефекту розвитку в громадах Чернігівщини.

ПІДТРИМКА ДОНОРІВ ТА ДЕРЖАВИ СЬОГОДНІ

19 листопада 2024 року Президент України Володимир Зеленський представив під час виступу у Верховній Раді План внутрішньої стійкості України, який складається з десяти пунктів: «Єдність», «Фронт», «Зброя», «Гроші», «Енергетика», «Безпека», «Громади», «Людський капітал», «Культурний суверенітет» та «Політика героїв».

...Сьомий пункт – Громади. Він базується на створенні системи максимальної ефективності управління у громадах, особливо тих, які прийняли переселенців та релокаційний бізнес. Також цей пункт передбачає збільшення міжнародного компонента роботи – співпрацю з країнами, які взяли під патронат окремі регіони чи міста. Крім того, передбачене створення спеціальних податкових умов для громад у прикордонних областях.

«Маємо не забувати й про наші громади, які зараз на тимчасово окупованій території. Ми не забудемо цього. Україні потрібна готовність на всіх рівнях для того, щоб у правильний час та в результаті правильних заходів ми могли відновити контроль над усією своєю територією. І повернути людей» – наголосив Президент...».

Проаналізувавши зміст запропонованого проєкту Закону України "Про Державний бюджет України на 2025 рік" у частині трансфертів, слід відзначити початок практичних кроків, скерованих на підтримку прифронтових та де окупованих громад.

Так, запропонованим проєктом держбюджету передбачено збільшення додаткової майже на 8 та 4,4 млрд грн базової дотації для громад, а також зменшення реверсної дотації на 15,2 млрд гривень (спрямування коштів з місцевих до державного бюджету).

Таблиця 2

Ресурс місцевих бюджетів України у 2024-2025 роках (додаток до проєкту Закону України "Про Державний бюджет України на 2025 рік")

млрд грн

РЕСУРС МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	2024 рік	2025 рік (проєкт)
Податок на доходи фізичних осіб	235,4	280,9
Додаткова дотація місцевим бюджетам для здійснення повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема на деокупованих територіях	28,6	36,5
Базова дотація	21,1	25,5
Реверсна дотація	0	-15,2
ВСЬОГО	285,1	327,7

Джерело: [5].

На практиці вже відбувається досить важлива підтримка прикордонних громад з боку міжнародних донорів, про що звітував голова Семенівської міської територіальної громади за 2023 рік.

«...Вартість усього отриманого громадою майна становила понад 24 млн грн! Це майже 25 % усіх власних надходжень бюджету громади за 2023 рік, які становлять 101901 тис. грн.

Протягом 2023 року працювали з різними міжнародними благодійними організаціями, близько 30: Благодійний фонд Rokada, Благодійна організація «Благодійний фонд «Реаліс», Благодійна організація «Благодійний фонд «Стабілізуєш Суппорт Сервіз», U-LEAD з Європою, Благодійний фонд «Андвентиське агентство допомоги та розвитку в Україні», Благодійна організація «Благодійний фонд Милосердя та здоров'я», Благодійної організації «Rotary Club Kyiv International», Благодійна організація «Благодійний фонд «Збережи Україну!», Міжнародний комітет Червоного хреста, Благодійна організація «Global Communities», Громадська організація «Іскра добра», Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, Філія компанії «Людина в біді» в Україні, Громадська організація «Деснянська ліга натуралістів», Громадська організація «Ленд Клуб», Громадська організація Всеукраїнська громадська організація «Лицарський хрест», Громадська організація «Інсайт», Громадська організація «BLEDRIBA

«TAVI DRAUGI» Latvia», Громадська організація «Сяйво Сіверщини», Благодійна організація «Благодійний фонд «Україна на долонях» ...» [2].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, слід зазначити, про значний негативний вплив війни на функціонування прикордонних територіальних громад Чернігівщини. Саме війна ще більш загострила демографічну ситуацію, а бойові дії постійно руйнують інфраструктуру та мають значний вплив на зменшення економічної активності на цих територіях. Щороку каскадно поглиблюється бюджетна криза, що пов'язана зі збільшенням дефіциту місцевих бюджетів.

Вирішенням накопичених проблем є потужна фінансова допомога міжнародних донорів та виважена бюджетна й податкова політика держави, шляхом застосування бюджетної підтримки місцевих бюджетів та запровадження податкових пільг (спеціального режиму) для місцевого бізнесу. Також не менш важливим є гнучка система моніторингу та логістики розподілу ресурсів в умовах швидкої зміни оперативної обстановки в районах де ведуться бойові дії, що може бути вирішено за рахунок впровадження інформаційно-аналітичної системи управління логістичними операціями інноваційного відновлення.

Запровадження таких заходів підтримки прикордонних громад можливе здійснити лише через розроблення комплексної програми, якою необхідно передбачити пільгові іпотеки, будівництво укриттів та захисних споруд, компенсації місцевому населенню витрат на паливо та електроенергію, запровадження дієвого механізму грантів для аграріїв та стовідсоткове бронювання працівників лісової та аграрної галузей, спеціальну підтримку освітніх закладів та закладів первинної і екстреної медицини громад.

Дослідження проводилось в межах реалізації прикладного дослідження 0124U000696 «Розробка інформаційно-аналітичної системи управління логістичними операціями інноваційного відновлення прикордонних регіонів для забезпечення національної безпеки».

Список використаних джерел

1. Савченко В. Ф. Збірник праць : в 4-х т. / В. Ф. Савченко – Чернігів : Видавництво ЧНТУ, 2017. – С. 57.
2. Звіт міського голови про діяльність виконавчих органів ради та про виконання Плану соціально-економічного розвитку Семенівської міської територіальної громади за 2023 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://semenivka-gromada.gov.ua/zvit-miskogo-golovi-za-2023-rik-09-31-18-22-07-2025/>.
3. Міграційний рух населення [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Чернігівській області. – Режим доступу: <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Demog/index.php>.
4. Пономаренко Н. П. Оцінка радіоекологічної ситуації на Чернігівщині у віддалений період після Чорнобильської катастрофи / Н. П. Пономаренко, М. М. Коршун // Гігієна населених місць. – 2014. – № 64. – С. 216–222.
5. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2025. – № 15-17. – Ст. 40.

References

1. Savchenko, V. F. (2017). *Zbirnyk prats: v 4-kh t.* [Collection of works: in 4 vols.]. Chernihiv National Technological University Publishing House.
2. Zvit miskoho holovy pro diialnist vykonavchykh orhaniv rady ta pro vykonannia Planu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Semenivskoi miskoi terytorialnoi hromady za 2023 rik [Report of the city mayor on the activities of the executive bodies of the council and on the implementation of the socio-economic development plan of the Semenivka city territorial community for 2023]. (2023). <https://semenivka-gromada.gov.ua/zvit-miskogo-golovi-za-2023-rik-09-31-18-22-07-2025>.
3. Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti [Chernihiv Regional Office of Statistics]. (n.d.). *Mihratsiyni rukh naselennia* [Migration movement of the population]. <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Demog/index.php>.

4. Ponomarenko, N. P., & Korshun, M. M. (2014). Otsinka radioekologichnoi sytuatsii na Chernihivshchyni u viddalenyi period pislia Chornobylskoi katastrofy [Assessment of the radioecological situation in Chernihiv region in the distant period after the Chernobyl disaster]. *Hihiiena naselenykh mist – Hygiene of Populated Areas*, 64, 216–222.

5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2025). Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik [On the State Budget of Ukraine for 2025], Law of Ukraine No. 4059-IX (of November 19, 2024). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 15–17, Art. 40.

Отримано 13.10.2025

UDC 330.5:355.01(477.51)

Olha Rudenko

Doctor of Public Administration, Professor,
Head of the Department of Management and Administration
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: olhamrudenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2807-1957>

Leonid Irkha

Assistant Rector for Economic Issues and Strategic Development
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: leonidirha1977@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-5009-626X>

Denys Kuzkov

specialist of the 3rd category
National University "Chernihiv Polytechnic" (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: deniskuzkov92@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-9424-480X>

**BORDER COMMUNITIES OF CHERNIHIV REGION
IN WAR CONDITIONS: SOCIO-ECONOMIC DIMENSION**

In the article, the socio-economic situation of border communities in the Chernihiv region under martial law is comprehensively examined. The peculiarities of local self-government in areas directly adjacent to the state border with the Russian Federation, which are subject to constant shelling, destruction and economic isolation, are revealed. The main factors contributing to the deterioration of the demographic situation, the reduction of labour resources, the decline in business activity and the growth of local budget deficits have been identified.

Particular attention is paid to the analysis of structural changes in the local economy. Forestry, a traditional industry in the region, has lost its status as a major source of revenue due to restrictions on access to forest areas, a decline in timber harvesting, and a reduction in domestic demand. This led to a decline in local budget revenues and a deepening of the financial crisis in communities. The results of the administrative-territorial reform have been studied. Despite its declared goal of increasing the capacity of local self-government bodies, the reform failed to ensure an adequate level of financial and personnel autonomy for effective response to crisis challenges.

In the article, the role of state support and international donors in the stabilisation of the socio-economic situation is analysed. The importance of basic subsidies, targeted grants, special development programmes and humanitarian aid for meeting the basic needs of the population was noted. Directions for state policy to support border areas have been proposed, including the development of a comprehensive programme for community restoration and development, the introduction of tax breaks for small and medium-sized businesses, the provision of grant funding for the agricultural sector, the development of security and social infrastructure, and the creation of conditions for population return and the revitalisation of entrepreneurship.

It was emphasised that the restoration of border communities in the Chernihiv region is only possible with systematic cooperation between the state, local authorities, businesses and international partners, combining financial resources and long-term strategic planning for the development of the territories.

Keywords: border communities; labour resources; local budgets; international aid; comprehensive support for communities.

Fig.: 2. Table: 2. Bibliography: 5.